

L. H. G. GREENWOOD, *Aspects of Euripidean Tragedy*, Cambridge, Univ. Press 1953; p. 143 in 8°.

Књига L. H. G. Greenwood-a: *Аспекти Еурипидове драме*, по речима самога аутора: „излаже један стари проблем и брани једно ново решење овога проблема“.

Остављајући по страни анализу, спољашњу или унутрашњу, Еурипидове драме као уметничке целине Greenwood-ова студија ограничена је на један специфичан проблем: проблем извесне дисхармоније између значајне улоге богова у заплету Еурипидове драме и негативног става Еурипидова према антропоморфној религији Хеленског мита.

Када се узме у обзир да се Еурипидова трагедија знатно удаљила и од Ескилове трагедије као социјално етичке парадигме и да је, супротно нормативном карактеру Софоклових драмских личности, Еурипид приказао на сцени реалног човека „онаква какав јесте“ онда је повећано учешће божанског елемента у драмском заплету упоредо с реалистички постављеним ликовима људи довело до извесне дисананце која је увек претстављала значајан проблем Еурипидове драмске композиције.

Све покушаје који су до сада чињени у циљу решења овога проблема G. сврстава у неколико категорија: *рационалистичка теорија*: Verrall и његови следбеници (Verrall, *Euripides the Rationalist*, Cambridge 1885), која иза привидне реалности богова тражи један дубљи преносни смисао; *теорија симболистичка*, која богове на Еурипидовој сцени тумачи као симболе природних, космичких сила и, најзад, *теорија реалистичка*, која узима као подједнако стварне и личности људи и личности богова, не тражећи неку другу скривену позадину иза директног заплета драме.

Свима овим ранијим теоријама аутор супротставља своју *теорију фикције*. Ову теорију G. претреса у пет независних чланака: у првом излаже конструктивни део своје хипотезе; у три следећа одељка, преко анализе појединих трагедија, критикује супротне теорије: симболисте (*Бакхе*, *Хиполиит*), рационалисте (*Херакле* и *Прибегарке*). Најзад у последњем чланку посвећеном елементима реализма у хеленској трагедији уопште, дати су нови аргументи у прилог предложене теорије фикције.

Под фикцијом G. подразумева (в. стр. 81) „нераздвојни комплекс вероватног и невероватног, који је због невероватног дела невероватан и као целина“. Ако су услед свога фантастичног елемента Еурипидове драме и немогуће као целина, оне то нису, истиче аутор, и у појединостима, т. ј. у сфери људског понашања и делања. „Личности људи говоре и осећају као реална бића по природним законима људског понашања“. У сфери чисте фикције остају само богови.

Теорија фикције слаже се с теоријом симболиста и рационалиста кад боговима приписује иреалан, фиктиван карактер, а са рационалистичком теоријом подудара се када тврди да иза богова Еурипидове сцене не треба тражити другу позадину и неки апстрактни дубљи смисао. Еурипидова драма, у колико је фикција, јесте директна и недвосмислена фикција.

Поступак Еурипидове драмске технике G. отприлике овако реконструира: Еурипид је сасвим произвољно у својој драми-фикцији споји елементе вероватног и невероватног, када је уз ликове људи (људи сведених на праву људску меру) ставио личности богова са свим оним карактеристикама које им придаје традиционални мит. Али ако је ставио у дејство богове онако како њих приказује народно веровање, Еурипид то није учинио ни да преко њих изрази неку апстрактну идеју или симболише снаге природе, него да их прикаже публици као морално негативне и извргне осуди и критици. Са гледишта једног

етички развијенијег друштва Еурипид је преко антропоморфних богова нападао систем традиционалног веровања.

Полемишући с претставницима теорије симбола Г. одбацује симболички смисао богова: Афродите (*Хиполиш*), Хере (*Херакле*), Диониса (*Бакхе*) и др., јер ако су у њима оличене космичке силе, дубоки значај ових природних сила морао би доћи у питање ако се узме у обзир ниски морал и негативне особине ових богова-симбола (љубомора Афродите, осветољубивост Хере, „егоизам највишег ступња код Диониса“). Бића виша по моћи, богови Еурипида — богови мита далеко су испод просечне људске моралности.

Своју теорију фиктивне (спенске) реалности богова Г. даље уврштајује критиком рационалистичке теорије на примеру *Херакла*. Супротно Verfall-у и рационалистима (в. и Pohlenz, *Gr. Trag.*, p. 317), који су у *Хераклу* гледали „трагедију генија“, Г. сматра да је ова драма оштра сатира управљена против Хере и Зевса, сплутених у својој моралности не само испод Амфитриона него чак и испод Ликуса. Г. истиче значај *Херакла* и за одређивање субјективног става Еурипидова по питању религије (Her. II. 1341—1346).

Као најтежи терен за одбрану теорије фикције Г. узима *Прибегарке*, драму којој је већ у самој „хипотези“ дат рационалан смисао, када је окарактерисана као εὐκαίριον Ἀθηναίων. Написана под утицајем конкретних политичких прилика (уговор са Аргом и Мантијеом 420 год.), ова трагедија под привидном похвалом Атени, крила је, по мишљењу аутора, једва ухватљиву сатиру и критику милитаризма (негативни лик богиње Атене) и двосмислености демократских вођа (у лику Тесеја: критика Перикла и Алкибијада).

Аргументација Г. своди се, дакле, на то да је Еурипид и као агностик и као сатиричар нападао, поступком сатире или једва ухватљиве ироније, скривене у свету фантастичних конструкција, систем веровања религијских служећи се материјалом који му је пружао мит.

Као потврду овога става Еурипидова према боговима Г. истиче да је Еурипид у односу на систем примљених догми био агностик. На основу пажљиве анализе појединих трагедија (Her. II, 1341—1346; Troj. II, 884—888 и 987—990), на основу напада комедије и других извора Г. заједно са Decharme-ом карактерише Еурипидов однос према религији као семи-пантеизам који није сувише далеко од потпуног атеизма. Еурипид, дакле, закључује Г., изводи богове на сцену да би извргоа критички њихове антропоморфне ликове лишене сваке моралности. Он их, дакле, не уводи из унутрашњих или спољно-техничких разлога драмске композиције. Он неће преко њих ни да постави ни да реши драмску радњу, као што су неки мислили, приписујући богове слабости композиције. Али Еурипид према Г. не мисли преко њих да реши ни основно питање трагедије: Питање трагичке кривице везано за појам изванљудске узрочности. Г. више пута подвлачи да трагичка кривица остаје чисто људска „богови нису узрочници ни страсти ни трагичних ситуација“. Овде се Г. нарочито позива на текст *Тројанки* „кривица је у нама а не у Боговима“ (*Тројанке* 21, 983—987). Како богови не играју непосредну улогу у људској трагичности они с људском акцијом у драми (која је основ трагедије) нису директно везани. Али као објект сатире и критике ови фиктивни ликови уплитањем у свет реалних односа ударили су печат Еурипидовој драми и уврстили је у ред фантастичне сатиричне драме. У овој области Г. сврстава Еурипида уз Волтера и Шоа називајући га једним од највећих мајстора ироније и двосмислености (слично и Kitto: inveterate humorist) према, додаје аутор, Еурипид далеко премаша ове касније претставнике сатиричне драме као уметник који је само у другом плану сатиричар а првенствено трагичар, чији централни проблем остаје човек „и дирљиве и дивне ствари људског карактера и људске судбине“.

Своју теорију фикције Г. поткрепљује и општим освртом на античку драму у завршном чланку: Реализам хеленске драме. Упо­ређујући хеленску драму са модерном, Г. набраја све оне познате техничке одлике које су хеленској драми уопште, давале нереални карактер: оскудна сценографија, увек исте маске, мушкарци у жен­ским улогама и т. д. Отуда, закључује Г., претстава није могла бити верна репродукција догађаја него је само потстицала фантазију да замисли ствари далеко преко онога што је показивала сцена. С обзи­ром на наративни елеменат у драми, Г. примећује да је и драма, слично репродукцији епа у интерпретацији рапсода, била у ствари ре­цитација; само рецитација неколико рапсода место једног.

Реалном постављању драме сметала су и техника и компози­циона схема драме: стихомитија, лирски елеменат у хорским рецита­цијама, неприродни однос између хорских партија и глумаца рађен по шаблону и психолошки неоправдан. Једно од најинтересантнијих места ове студије свакако је исцрпно набрајање схематичког односа хора и протагониста.

Код Еурипида ова конвенционалност драмске технике и сцено­графска неприродност увећана је знатним увођењем богова у сам драмски заплет. Тиме је Еурипидова драма од схематске постала фиктивна. Ова фиктивност била је погодан облик за прикривену са­тиру устаљеног система веровања.

Књига Л. Н. С. Greenwood-а заслужује пажњу као покушај да се проблем богова у драмској радњи Еурипида повеже са фантастич­ним елементом религијске сатире. Већ само издвајање и теоретско формулисање проблема фикције допринеће свакако даљем решавању овог двосмисленог елемента у Еурипидову драмском стварању.

Међутим, постављена само кроз конкретну анализу појединих Еурипидових трагедија, Greenwood-ова теорија фикције као сатире не би се могла у потпуности одржати ако се не узме у разматрање укупност унутрашњих и спољашњих особености Еурипидове трагедије као уметничке целине:

Везивање фантастичног за елеменат схематског као последица специфичног схватања Еурипидове трагедије као „трагедије ситуације“; даље, разлози драмске технике и композиције (сценски ефекти, про­блем експозиције драме и решавања драмског заплета); најзад, и спољашњи фактори сценске политике могли су имати знатан утицај на увођење богова на Еурипидову сцену: да би се трагедији дало — формално нужно — обележје сакралне претставе, и то утолико више уколико се сфера људског у Еурипидовој драми све више профанисала.

Али и поред ове једностраности студија Greenwood-а леп је при­лог даљем изучавању Еурипида. Посебну вредност чини прегледан чланак о реализму хеленске драме који се може у целини усвојити.

Душанка Обрадовић, Београд.